

สมเด็จพระจอมเกล้าฯ กับปัญหาเรื่องไฟไหม้บ้านช่องในพระนคร

วิบูล วิจิตรวาทการ

ถึงกลางสมัยรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ ก็ได้ขยับขยายใหญ่โตขึ้นทุกที มีบ้านช่องที่ปลูกกันไว้ด้วยไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่ถนนหนทางสำหรับผู้คนสัญจรนั้น ยังมีน้อย เพราะสร้างกันไม่ค่อยเป็น และคนไทยสมัยนั้นก็ไม่มีความคิดที่จะตัดถนนหนทางใหญ่ ๆ จึงมีแต่ชอกตรอกเล็กน้อยเดินเปียดอัดแอกันตามสบาย บ้านไม่มีเลขที่ ถนนไม่มีป้ายบอกชื่อ รู้กันเพียงแต่ว่าบ้านนายดำติดกับบ้านนายแดง อยู่ตรงข้ามบ้านนายเขียว

ถึงเวลาเกิดไฟไหม้ จะเป็นเพราะมีคนแอบวางเพลิงหรือความเลินเล่อก็ตาม ก็ไม่รู้จะดับกันอย่างไร เพราะจะขนน้ำมาจากคลองและแม่น้ำเจ้าพระยาก็ลำบากเต็มที เครื่องสูบน้ำแบบฝรั่งนั้นก็อยู่ในวังเจ้าบางองค์เท่านั้น

เพราะฉะนั้นเวลาเกิดเพลิงขึ้นในพระนคร ไฟก็จะไม่ลุกลามทำลายบ้านช่องที่เดียวหลายร้อยหลังคาเรือน ก่อความลำบากยากเข็ญให้แก่ประชาชนยิ่งนัก

ในแผ่นดินของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถอ่านพบเกี่ยวกับเรื่องไฟไหม้ ในพระราชหัตถเลขาของพระองค์เอง ซึ่งมีถึงคณะทูตไทยประจำกรุงลอนดอนทรงเล่าว่า

“คำเพลาชามเศษ เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่โรงของพระองค์เจ้ามหาหงส์ ในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เพราะที่นั่นเหย้าเรือนกระโจมห้อมหอรุงรังมาก แลทางคับแคบนัก หามีใครในบ้านเรือนพวกนั้นช่วยกันดับไม่ มีแต่ชนของ คนจะเข้าช่วยดับก็ไม่มี ทางคับแคบนัก จนคนในบ้านนั้นออกไม่ได้ ตายในไฟคนหนึ่ง

เรือนห้อมเจ้าในวังกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ แลเรือนข้าราชการที่ใกล้เคียงติดกันกับหมื่นนั้น แลโรงงานของนายด่านทำการในพระราชวังนี้ แลด่านทำการในวัดพระเชตุพนติดพันกับวังนั้นก็ไหม้เสียหายหมด

ครั้งนั้นลมพัดป่วนไปมาหวนกำแพงเพลิงไหม้ร้อนแรงนัก คนเข้าตัดทางก็ไม่ได้ ไฟไหม้ขึ้นมาข้างบนจนกำแพงโรงไหม้ใกล้พระคลังสินค้า ข้างล่างไหม้ลงไปจนตพานฉนวนวัดพระเชตุพน คนที่ไปดับตั้งรับอยู่ที่นั่น ได้ช่วยกันยื้อแย่งสกัดไว้ เพลิงจึงหยุดเพียงนี้”

เป็นเคราะห์ที่ดับเพลิงกันสำเร็จในที่สุด เพราะไฟนั้นลุกลามใกล้กับโรงเก็บดินปืนของหลวง ถ้าดินปืนเจอกับไฟก็จะมีระเบิดใหญ่ ก่อความพินาศวอดวาย และทำให้ผู้คนทั้งชาวบ้านและเจ้านายต้องเสียชีวิตกันมากขึ้น

แต่คนไทยเราก็มีความเฉลียวฉลาดดี รีบเอาน้ำรดยิงปืนในคลังแสงตั้งแต่ก่อนไฟจะมาถึง และชนดินปืนหลบไปอยู่ที่อื่นทางไกลพ้นอันตรายเสีย

“การเปนอันน่ากลัวนัก ที่ป้อมภูษาศุทัศน์ เพราะเพลิงไหม้ใกล้ป้อมจนหลังคาร้อนเปนควัน ในป้อมมีดินปืนอยู่ จะเอาไว้ก็ไซ้ จะเอาออกมาอีกก็ไซ้ ต้องเอาน้ำรดดินเสียให้ชุ่มโชกทีเดียวจนพ้นกลัว ลูกไฟร่วงลงแล้วจึงขนออกมาได้ เอาไปเสียอื่น”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ถึงกระนั้นบ้านและวังก็รอดวาย ไปเป็นหลายสิบหลัง

“คิดโรงเรือนที่ไหม้เสียนั้น เรือนหม่อมเจ้าในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ 28 หลัง โรงพระองค์เจ้ามหาหงส์ 3 หลัง เรือน 13 หลัง เรือนข้าราชการแลราษฎร 44 หลัง ศาลาวัด 2 หลังครึ่ง โรงงานของนายหลวง 9 โรง ประตูท่าช้างล่าง 1”

ท่านผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า ลักษณะการเล่าเหตุการณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นี้ จะละเอียดนัก ทรงบอกได้หมดว่าบ้านของใครไม่ไปกี่หลัง เป็นตัวเลขชัดเจน แม้แต่ศาลาวัดเสียไป 2 หลังครึ่ง ก็ทรงบ่งไว้ถูกต้องตามความจริง แสดงถึงมันจะมองและวิธีคิดอันปราดเปรื่องของพระองค์

นอกจากนี้ยังนิยมที่จะตรัสแบบตรงไปตรงมา เช่นทรงกล่าวกับคณะทูตไทยว่า แทนที่จะส่งสารเจ้านายที่ต้องเสียบ้านเสียวังไปนั้น คณะทูตควรจะส่งสารพระองค์เองมากกว่า เพราะในฐานะเป็นเจ้าของแผ่นดิน ก็ต้องออกเงินทองช่วยเหลือทำขวัญผู้ประสบภัย ต้องบริจาคทรัพย์ของพระองค์เองหมดไปเป็นสิบ ๆ ชั่ง

“ท่าน...จะคิดส่งสารแต่หม่อมเจ้าพวกนั้นกระมัง การไม่ควรจะคิดอย่างนั้นจะส่งสารอย่างนั้นดอก ด้วยตัวข้าพเจ้าก็เปนญาติ ...ตัวข้าพเจ้าท่าน...ในพวกทูตก็ตีควรจะส่งสารเสียด้วยมาก... เพราะเป็นเจ้าแผ่นดินต้องเสียค่าทำขวัญหม่อมเจ้าพวกในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ แลข้าราชการซึ่งเพลิงไหม้เรือนั้น ตามอย่างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานครั้งก่อนเป็นเงิน 11 ชั่ง เสื้อผ้าเปนอันมาก ราคาประมาณ 4-5 ชั่งอีก เพราะฉะนั้นควรจะส่งสารข้าพเจ้าให้มาก ทุกคนเงินที่ให้ไปนั้นก็ไม่ได้เอาเงินคลัง”

ในพระราชหัตถเลขาฉบับต่อมา ทรงบ่นให้คณะทูตฟังเกี่ยวกับเครื่องสูบน้ำของพระองค์ ซึ่งเก่าแก่สนิมกินหนังและยางขาดร่อย ถึงเวลาไฟไหม้ก็ใช้การไม่ได้

ทรงปรารภเปรียบเทียบ ว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระจอมเกล้าฯ ทรงเรียกว่า วังหน้า หรือท่านข้างโน้นมีเครื่องสูบน้ำดีกว่า และพระปิ่นเกล้าฯ ได้ทรงอวดเยาะเย้ยว่าสูบน้ำแบบนี้เขาขายให้แก่คนโง่ พระองค์จึงปรารภนาให้คณะทูตไทยสืบหาเครื่องสูบน้ำดี ๆ ส่งมาประจำวังหลวงสักเครื่องหนึ่ง จะได้ไม่น้อยหน้าวังหน้าเช่นนี้

ขณะนั้นสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เพิ่งทรงได้เรือสำเภาอเมริกันมาลำหนึ่ง จึงทรงตัดแปลงเป็นเรือรบพระที่นั่ง พระราชทานชื่อว่า เรือพระที่นั่งมงคลราชปักษี และนำเรือออกท่องเที่ยวทะเลเป็นเวลา 1 เดือน

สมเด็จพระจอมเกล้าฯ เลยต้องประทับอยู่ในกรุงเทพฯฯ คอยป้องกันช่วยเหลือเจ้านายและชาวบ้านเวลาเกิดเพลิงไหม้ ด้วยเครื่องสูบน้ำที่ไม่ได้ความของพระองค์

“เมื่อท่านข้างโน้นอยู่กรุงฯ ถ้าเกิดเพลิงไหม้ที่ไกล ๆ แล้ว จะนั่งเสียไม่ไปก็ได้ ต่อที่ใกล้ ๆ ริมวังเจ้านายและบ้านขุนนางผู้ใหญ่ จึงต้องไป

ครั้งเมื่อท่านข้างโน้นไม่อยู่ เกิดเพลิงขึ้นที่ไหน ๆ เมื่อใด ๆ ก็ต้องรีบไปช่วยดับเองเร็ว ๆ ให้งงได้ ครั้งจะไม่ไปด้วยเห็นว่าไกลถูกล่าบาก ผู้คนไม่พร้อม ถ้าเพลิงไหม้มากไป ราษฎรก็จะโทษเอาว่า ข้าพเจ้าแก่คร่ำคร่าองแรงไม่แข็งแรง

เพราะฉะนั้นต้องคอยระวัง คอยดับเพลิง แลเครื่องมือจะดับเพลิงนั้น สำคัญอยู่ที่คือสูบน้ำ สูบที่มีอยู่ 2-3 สำหรับแต่ก่อนเมื่อปีหลัง เมื่อเกิดเพลิงที่วังกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์นั้นก็เอาไปใช้ได้ เพราะได้แก้ไขไว้ดีใหม่ ๆ

ครั้งเมื่อเกิดเพลิงครั้งนี้ ลากเอาไปจะใช้ดับเพลิงที่ประตูท่าช้าง สูบน้ำก็ไม่ขึ้นเลย เพราะลำท่อหนังหนูกัดขาดหลุดไป ยังไม่มีใครซ่อมแซม เทรยหินที่ในกระบอกสูบน้ำนั้น หนูก็เข้าไปทำรังกัดไม้แลหนังลูกสูบเสียหายหมด จะถอดออกดูก็ไม่ออก เหล็กควงเปนสนิมติดกันไปหมด

การรักษาของไม่ดี ไม่มีใครเอาใจใส่นี้ ก็เปนธรรมเนียมของข้าราชการเมืองไทยอยู่แล้ว

วันนั้นวังหน้าท่านอวดก้อไป ท่านว่าสูบอย่างเช่นเอาไปนั้น เปนสูบอย่างเก่า เขาไม่ใช้แล้ว เขาจึงขายเสียแก่คนโง่ ๆ

สูบอย่างใหม่ของท่านมีอยู่ เล็กกว่านี้อีก แต่แรงว่าอย่างนี้สองเท่า สามเท่า ท่อหนังนั้นก็ไม่ได้เย็บด้วยด้ายแลปาน ตรึงด้วยหมุดทองเหลืองแน่นหนาดี แต่อวดก็อวดไป วันนั้นก็ไม่ได้เอามาใช้ เสียตายอยู่ทุกอย่างไม่ทราบ

การที่ท่านพูดานูพูดได้ไปอยู่กรุงลอนดอนครั้งนี้ ก็เปนช่องที่จะได้หาของดี ๆ ขอท่านจงเอาใจใส่หาสูบอย่างใหม่ แลท่านจงเอาใจใส่หาสูบอย่างใหม่ แลเครื่องมือดับไฟอย่างไรดี ๆ ที่ควรจะพอกำลังไทยจะใช้ได้ แต่รักษาได้นั้นมาให้ข้าพเจ้าเปนกำลังไว้สำหรับดับเพลิงสักสำหรับหนึ่งฤสองสำหรับข้าพเจ้าจะดีใจมาก

แต่อย่าตื่นเครื่องจักรฟัน จักไฟไป กลัวจะเกินวาสนาไทยจะใช้ จะเปนแต่เครื่องฟ้อออกไปเสียเงินเปล่า ๆ คิดเอาแต่ที่ไทยจะใช้ได้ แลเปนของไม่สู้โตใหญ่ พอเอาฤยกไปตามถนนเล็ก ๆ เมืองนี้ได้ ไม่คับถนนขัดทางบกแลเรือ”

ตกลงคณะทูตจะหาเครื่องสูบน้ำดับเพลิงกลับมาถวายสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้สำเร็จหรือไม่นั้น ผู้เขียนเองไม่ทราบดี แต่เรื่องไฟใหม่นี้ก็ยังเป็นปัญหาใหญ่ในรัชกาลของสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

จนในที่สุดถึงกับต้องมีประกาศ กำหนดโทษผู้ร้ายทิ้งไฟ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะเมียว่า

“มีพระบรมราชโองการ มारพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศให้รู้ทั่วกันทั้งพระนครว่า ผู้ร้ายลอบวางไฟเพื่อจะให้ไหม้บ้านเรือน ย่อมมีโทษมากกว่าผู้ร้ายอื่น ๆ โดยความพระอัยการก็เพราะว่าของหลวงคือยั้งฉางคลังไว้สิ่งของโรงรองงาน เรือนสำหรับรับแขกเมือง โรงเรือหลวง พระอารามแลอื่น ๆ ย่อมมีอยู่แทบทุกแห่งทุกทิศทุกทาง ถ้าเกิดเพลิงขึ้นแล้ว ของหลวงนั้น ๆ ก็ไหม้เสียไปด้วย

ผู้จุดไฟขึ้นนั้นชื่อว่า ประทูลุร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน แล้วโดยยุทธกรรมเล่าถ้าไหม้บ้าน ข้าราชการแลบ้านราษฎร เจ้าของบ้านเรือนเสียหายสิ่งของเป็นอันมาก ลางคนหนีเพลิงไม่พ้น ตายในเพลิงก็มี

ฤชาชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียง เพลิงมิได้ไหม้ก็พลอยเสียหายสิ่งของไป ด้วยแตกตื่นด่วนขนของ กระจัดกระจายเสียแลหายเป็นอันมาก

แต่ว่าแต่ก่อนนั้น เมื่อมีผู้ลอบวางไฟทิ้ง มีผู้จับได้มา ฤชาความเปนสัตย์แล้ว บางที่ต้องรับพระราชอาญาเข็ญ ต้องตัดมือบ้าง เปนแต่จำคุกไว้บ้าง เปนแต่ตัดสินไว้ว่าโทษถึงตายบ้าง แล้วก็เลยไปหาได้ไปประหารชีวิตไม่

บัดนี้ให้มีประกาศไว้แม่นยำว่า แต่นี้สืบไปเมื่อนำ ถ้าผู้ใดจับตัวผู้ร้ายลอบวางไฟทิ้งเช่นนั้น ได้ จะพระราชทานรางวัลเปนอันมากให้แก่ผู้จับ แต่ตัวร้ายผู้ร้ายลอบวางไฟทิ้งนั้น จะให้ประหารชีวิตเสียเปนแน่ทีเดียว ไม่ไว้ชีวิตเลย

ถ้าทาสของผู้ใดลอบวางไฟทิ้งที่เรือนนั้นก็ดี เรื่องอื่นก็ดี นายเงินจับตัวทาสมาส่งโดยสุจริต ฆาระความได้เปนสัตย์ และนายเงินไม่เปนใจด้วยทาส จะโปรดพระราชทานเงินหลวงใช้ตัวค่าทาสนั้น ให้แก่นายเงินตามมากแลน้อย”

ผู้เขียนจำได้ว่า เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีทั้งคนจีนและคนไทยนิยมวางเพลิงเผาตลาด และอาคารห้องแถว เพื่อจะได้เงินค่าประกันไฟ

การกระทำของคนเหล่านี้ ก่อความลำบากยากเข็ญต่อผู้อื่นเป็นอย่างมาก ทางรัฐบาลก็สนใจ ไม่ทราบจะป้องกันหรือแก้ไขอย่างไร

ลงท้ายท่านจอมพลต้องใช้ระบบการเด็ดขาด คล้ายคลึงกับประกาศโทษของสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ นี้ คือจับตัวผู้วางเพลิงมาได้ ใต้ถามสอบสวนฆาระความ แล้วก็ยิงเป้าเสียกลางตลาด ต่อหน้าประชาชนทั้งหลายเดียนั้นเลย

หลังจากสำเร็จโทษด้วยปืนกลแบบนี้ไปไม่กี่คน การลอบวางเพลิงก็ยุติลง ไม่มีใครกล้าทำบาปคดโกงแบบนี้อีก เพราะต่างเกรงว่า แทนที่จะได้เงินจากบริษัทประกันภัย อาจจะได้ลูกปืนเต็มอกแทน